

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

|| Sayı/ Issue 19 (Aralık/December 2024), s. 33-40.
|| Geliş Tarihi-Received: 18.11.2024
|| Kabul Tarihi-Accepted: 29.12.2024
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.254

Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin Bir Nüshası Üzerine*

On a Manuscript of Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî

Nesibe KOLDANCA**

Öz

Kur'an tercümesi ve tefsiri üzerine yazılmış tarihî metinler, Türk dilinin gelişim aşamalarını izlemek açısından son derece değerli kaynaklar sunmaktadır. Batı Türkçesinin ilk evresini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan tercüme ve tefsirler üzerine günümüzde pek çok akademik çalışma yapılmış olup, bu alanda araştırmalar hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmalarda, dil özellikleri ve söz varlığı bakımından önemli veriler sağlayan eserlerden biri de Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî adlı eserdir. Bu eser hem dilsel hem de kavramsal zenginliği ile dönemin Türkçesinin anlaşılmasında ve dilsel evriminde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada, Türk dilinin gramer yapısı, tarihsel gelişimi, söz varlığı ve ifade gücü açısından önemli bir kaynak olarak kabul edilen Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî adlı eserin 1679 tarihli nüshası incelenmiştir. Eser, Yâsîn suresiyle başlayıp, Nâs suresiyle sona ermektedir. 200 varaktan oluşan bu Kur'an tefsiri, ketebe kaydına göre Osmanlı Türkçesi dönemine ait bir yazma eser olarak tespit edilmiştir. Her sayfasında 29 satır bulunan bu yazma, bir kısmı harekeli, bir kısmı ise harekesiz nesih hatla yazılmıştır. Eser, 16. yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Bu makalede, eserin içeriği, özellikleri hakkında bilgi verilmiş, dönemin dil özelliklerinden de birtakım örnekler gösterilmiştir. Bu çalışmanın amacı, dinî içerikli olan Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî adlı eserin 1679 tarihli nüshasının bilim âlemine tanıtılmasını sağlamak ve üzerinde yapılan dilsel, tarihsel ve gramatikal incelemeler hakkında bilgi sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Kur'an tefsiri, Ebu'l-Leys es-Semerkindî, dil özellikleri.

Abstract

Historical texts written on the translation and interpretation of the Qur'an provide invaluable sources for tracking the stages of development of the Turkish language. Numerous academic studies have been conducted on translations and commentaries written during the Old Anatolian Turkish period, which represents the first phase of the Western Turkish dialect, and research in this field continues to this day. Among these works, Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî stands out as one that provides important data in terms of linguistic features

* Bu çalışma Prof. Dr. Murat KÜÇÜK danışmanlığında "Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî İnceleme-Metin-Dizin" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Dili, e-posta: nesibekoldanca@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5007-8127.

and vocabulary. This work holds a significant place in understanding the Turkish language of the period and its linguistic evolution, thanks to its both linguistic and conceptual richness.

This study examines the 1679 manuscript of Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî, which is considered an important source in terms of the grammar, historical development, vocabulary, and expressive power of the Turkish language. The work begins with Surah Yâsîn and ends with Surah Nâs. Comprising 200 folios, this Qur'an commentary has been identified as a manuscript from the Ottoman Turkish period based on the ketebe (scribe's) inscription. Each page contains 29 lines, and the text is written in a combination of both vocalized and unvocalized nesih script. The work reflects the linguistic characteristics of 16th-century Turkish. This article provides information about the content and characteristics of the work, along with examples of the language features of the period. The aim of this study is to introduce the 1679 manuscript of Tercüme-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys es-Semerkindî to the academic community and present findings from linguistic, historical, and grammatical analyses.

Keywords: Qur'an, Qur'anic commentary, Ebû'l-Leys es-Semerkindî, linguistic features.

Giriş

Türkler, tarihsel süreçte benimsedikleri dinlerin kutsal metinlerine büyük bir değer atfetmişlerdir. Manihaizm, Budizm ve Şamanizm gibi inanç sistemlerine ait birçok menkıbe, dua ve kutsal kabul edilen metinleri Türkçeye tercüme etmişlerdir. Bu tercüme, günümüzde dil ve edebiyat açısından önemli birer kaynak olarak korunmaktadır. Karahanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte, X. yüzyılda resmi olarak İslamiyet'i kabul eden Türkler, bu yeni dini daha iyi kavrayabilmek ve hayatlarına entegre edebilmek amacıyla başta Kur'an olmak üzere çeşitli dinî metinleri Türkçeye çevirmeye başlamışlardır. İslamiyet'in Türkler arasında yayılması sürecinde gerçekleştirilen bu tercüme ve tefsirler, Türk dilinin kavramsal gelişimi ve kelime dağarcığının zenginleşmesi açısından önemli eserler olarak kabul edilmektedir. Bu eserler, Türkçeye Arapça ve Farsçadan aktarılan dini terimlerin nasıl karşılandığını, bu kavramların Türkçedeki karşılıklarını ve anlam genişlemelerini ortaya koymaktadır. Özellikle dini terimler, Türkçenin kelime dağarcığının zenginleşmesine katkı sağlamış ve dilin soyut anlam dünyasını geliştirmiştir.

Kur'an-ı Kerim, farklı çeviri yaklaşımlarıyla tercüme edilmiştir. Bu yaklaşımlar üç ana grupta toplanabilir: Satır arası tercüme, tefsirli tercüme ve tefsirler.

"Satır arası tercüme"de mütercim, eseri tamamen çevirmeyip, yalnızca Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vererek ve herhangi bir şahsi yorumda bulunmayarak tercüme eder. Bu tür eserler, genellikle Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine son derece hâkim kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu nedenle *Kur'an* metni için seçilen karşılıklar büyük bir titizlikle belirlenmiş ve her kelimenin ifade ettiği anlamın tam karşılığı bulunmaya çalışılmıştır. Aslına bağlı kalarak gerçekleştirilen bu tercüme, sözlükçülüğün henüz yeterince gelişmediği dönemlerde zaman zaman sözlük işlevi de görmüştür (Küçük, 2014, s. 26).

"Tefsirli tercüme" ise, satır arası Kur'an tercümeyle tefsirler arasında bir geçiş oluşturur. Bu eserlerde, ayetlere kelime kelime anlam verilmesinin yanı sıra, ayetler hakkında kısa açıklamalar ve tefsirler de yer alır. Bu tür eserler, daha kısa olmaları ve hacim bakımından daha küçük olmaları nedeniyle medrese talebeleri ve halk arasında daha fazla ilgi görmüştür.

Üzerinde çalıştığımız eser "tefsirler" sınıfına girmektedir. Tefsirlerde satır arası tercümelerde olduğu gibi kelime kelime açıklama yapılmaz, ayetlerin tamamı açıklanmaya çalışılır. Burada amaç ayetlerde verilen mesajın özümserenek Türkçeye aktarılmasıdır. Bu dönemde yapılan uzun tefsir çalışmalarının büyük bir kısmı, üzerinde

çalıştığımız Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin tefsirine dayandırılarak gerçekleştirilmiştir (Topaloğlu, 1983, s. 61).

1. Ebu'l-Leys es-Semerkindî Tefsiri'nin Yazarı ve Nüshaları

Ebû Leys es-Semerkindî (ö. 373/984), özellikle *Kur'an* tefsiri alanındaki önemli çalışmalarıyla tanınan büyük bir İslam âlimi ve müfessirdir. Es-Semerkindî'nin en bilinen eseri, "*Tefsirü'l-Kur'an*" (*Kur'an Tefsiri*) adlı çalışmasıdır. Bu eser, *Kur'an* tefsiri alanında önemli bir yere sahiptir. Çünkü hem *Kur'an* ayetlerinin açıklanması noktasında derinlemesine bir yaklaşım sergilemekte hem de dönemin İslami düşünce çerçevesinde önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Eser, Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in buyruğuyla Emir Süleyman adına hazırlanmıştır. Tefsirin Türkçeye çevrilmesi sürecinde üç farklı mütercim adı geçmektedir: Ahmed-i Dâî, Musa el-İznîkî ve İbnî Arabşâh.

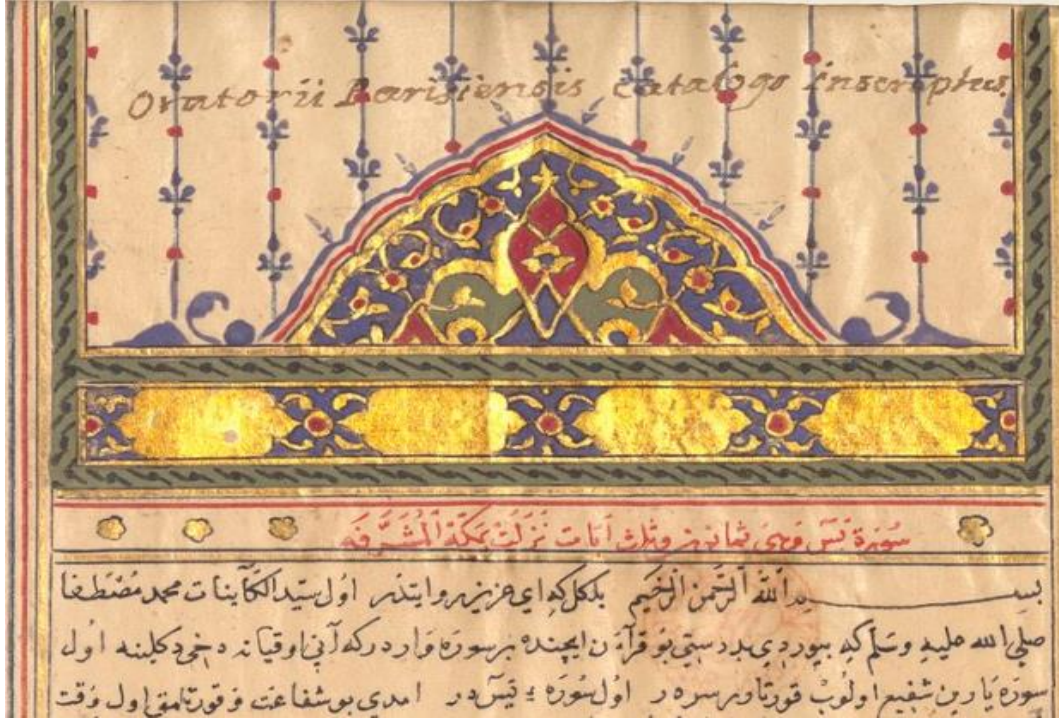
Adı geçen bu isimler hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan Abdalbaki Çetin, Ulucami 435 ve Ulucami 436 numaralı nüshaları karşılaştırarak, bunlardan ilkinin Hazin-i Bağdâdî'nin Lûbab adlı eserinin çevirisi, ikincisinin ise Ebû'l-Leys tefsirinin Enfesü'l-Cevâhir adıyla yapılmış tercümesi olduğunu tespit etmiştir. Çetin, bu iki nüshanın aynı mütercim olan İznîkî'ye ait olduğunu belirtmiş, daha sonra Nuruosmaniye 138 numaralı nüshayı Ulucami 436 ile mukayese ederek, Ahmed-i Dâî'ye atfedilen tefsirin aslında Enfesü'l-Cevâhir'in bir nüshası olduğuna ulaşmıştır (Çetin, 2007, s. 13-49). Çetin'e göre, İbnî Arabşâh da İznîkî'nin Enfesü'l-Cevâhir'ini kısaltarak kullanmıştır. Tefsirin müellifiyle ilgili olarak yapılan son çalışmayı ise İsmail Taş gerçekleştirmiştir. Taş, İznîkî'ye ait olan Enfesü'l-Cevâhir adlı eser üzerinde yaptığı yüksek lisans çalışmasında, bu eserin İznîkî'nin Ebû'l-Leys es-Semerkindî tefsirini Türkçeye çevirirken verdiği isim olduğunu savunmuştur (Taş, 2011, s. 153).

Eserin yurt içi ve yurt dışında birçok yazma nüshaları mevcuttur (Sezgin, 1983, s. s.5). Nüshalar, genellikle İstanbul'daki büyük kütüphaneler, Anadolu'daki çeşitli üniversite kütüphaneleri ve yurt dışındaki önemli araştırma kütüphaneleri arasında dağılmıştır. Yalçın Kulaç (2020), doktora tezinde Ebû'l-Leys es-Semerkindî Tefsirinin farklı nüshalarına ve bu nüshalar üzerinde yapılmış akademik çalışmalara ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

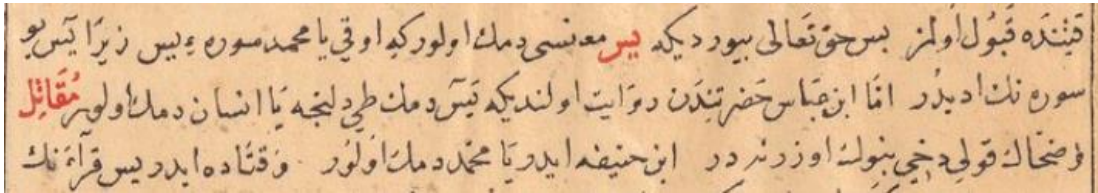
2. Eserin Yapısı ve İçeriği

Doktora tezi olarak üzerinde çalıştığımız bu eser, hicri 13 Zilkade 1090/Miladi 16 Aralık 1679 tarihli olup Fransa Ulusal Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eser, Yâsîn suresinden başlayıp, Nâs suresinin tefsiriyle sona ermektedir. Kütüphane kaydında, eserin üç ciltten oluştuğu belirtilmekte ve ketebe kaydında eserin Abdurahmân el-Cey'ân el-Mısırî isimli kâtip tarafından 13 Zilkade 1090'da tamamlandığı bilgisi yer almaktadır. Ancak, eserin birinci ve ikinci ciltlerine dair herhangi bir ayrıntılı bilgi mevcut değildir. 200 varaktan oluşmakta olup, Osmanlı Türkçesi dönemine ait olduğu, ketebe kaydından tespit edilmiştir. Her bir sayfada 29 satır yer almaktadır.

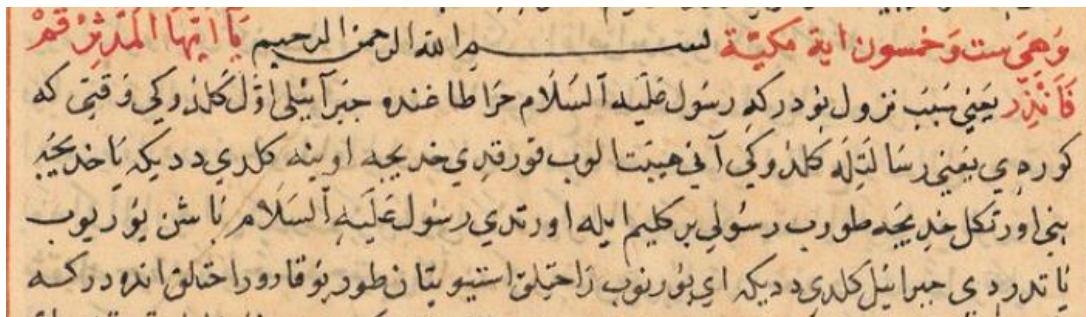
Yazmanın bir kısmı harekeli bir kısmı da harekesiz nesih ile kaleme alınmıştır. Ayetler kırmızı, tefsir metni ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin dışı bordo renkte meşinle kaplı olup üzeri nakışlıdır. Cildin ön ve arka kapağında yaldızlı bir şemse bulunmaktadır. Benzer bir şemse miklepte de mevcuttur. Cildin ilk ve son iki varağı boş bırakılmıştır. Metnin ilk sayfasında mülevven müzeyyen bir ser-levha bulunmaktadır.

Eserin tamamında, bütün sureler aynı metodolojik çerçevede tefsir edilmiştir. Her surenin başında, surenin adı, nüzul yeri Arapça olarak belirtilmiş ve ardından ayetler, tek tek tefsir edilmiştir. Bu yapı, eserin dini ve teolojik derinliğini ortaya koymakta ve metnin anlaşılmasını kolaylaştırarak okuyucuya kapsamlı bir Kur'an açıklaması sunmaktadır.

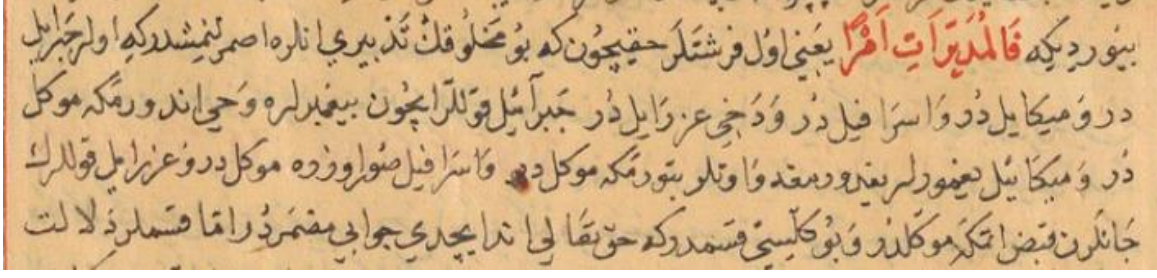

1b/ 6-1b/8: “*yāsīn* ma‘nası demek olur ki okı yā Muhammed sūre-i yāsīn zira yāsīn bu sūrenüñ adıdur ammā İbn-i ‘Abbās hazretinden rivāyet olundu ki yāsīn demek Tay dilince yā insān demek olur İbn-i Hanīfe aydur yā Muhammed demek olur ve Qatāde aydur yāsīn Qur‘ānuñ adlarından bir addur...”

163a/6-163a/10: “*bi’smil’lāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm* yā eyyuhā’l-müddeşşir *ḳum* fe enzir ya‘nī sebab-i nüzul budur kim resül ‘a.m *Hira* taḡında Cebrā‘īl’i evvel geldügi vaḳtu ki gördi ya‘nī risāletile geldügi anı heybet olup *korḳdı* *Ḥadīce* evine geldi didiki yā *Ḥadīce* beni örtgil *Ḥadīce*

turup resūli bir kilīm ile örttdi resūl ‘a.m başın büriyüp yaturdı Cebrā’īl geldi didiki iy büriñüp rāḥatlık isteyü yatan tur yukaru rāḥatlık andadur ki...”

172a/19-172a/22: “buyurdıki *fe’l-mudebbirāti emrā* ya‘nī ol feriştelere *ḥakkı*çün ki bu *maḥlūkuñ* tedbirī anlara işmarlanmışdur ki olar Cebrā’īl’dür ve Mikā’īl’dür ve İsrāfīl’dür ve ‘Azrā’īl’dür Cebrā’īl *kulları* için *beyḡāmbere* *vaḥy* indürmege müvekkeldür ve *Mikā’īl* yağmurlar yağdurmağa otlar bitürmege müvekkeldür ve *İsrāfīl* şur üzere müvekkeldür ve ‘Azrā’īl *kullarıñ* cānların *ḳabz* itmege müvekkeldür ve bu küllisi *ḳasem*dür ki *Ḥaḳ* Te‘ālā and içdi cevābı müzmerdür ammā *ḳasemler* delālet...”

3. Eserin Yazım ve Dil Özellikleri

Ebû'l-Leys es-Semerkañdî Tefsiri, 16. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini yansıtan bir eserdir. Aşağıda sıralanan dilsel özellikler, eserin bu dönemin dil özelliklerini taşıdığını kanıtlayan örnekler sunmakta olup, tarafımızca yapılacak olan çalışmalarda da dil özellikleri ayrıntılı biçimde incelenecektir. Bu bağlamda, metnin dönemin dil özelliklerini kısa bir şekilde gözler önüne sermek amacıyla, belirli dilsel unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Metinde, ç ünsüzü için bazı kelimelerde hem چ (ç) hem de چ (c) harflerinin kullanıldığını görmekteyiz.

nice 6b/4 ~ niçe 68b/5, kılıc 11a/18 ~ kılıçları 86b/15.

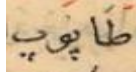
2. Metinde k, g ve ñ (veya ng) sesleri kef harfiyle yazılmıştır. Ancak k ve g seslerini birbirinden ayırmaya yönelik herhangi bir işaretleme yapılmadığı görülürken, ñ sesi için farklı bir işaretleme kullanılmıştır. Örnekleri aşağıda mevcuttur.

günāhlarıñuzı 124a/3, bişürmege 94a/29, karāmetlere 95a/21, kendülere 115b/14, öñürtdiler 115b/12, ḳarañuda 146/20, soñra 56b/14.

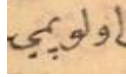
3. Ön, iç ve son seste genellikle p ünsüzünün p (پ) harfi ile yazıldığı, nadiren bu sesin b (ب) harfiyle karşılandığı tespit edilmiştir.

pes 9a/4 ~ bes 64a/2, bāk 27a/26 ~ pāk 83b/7, beynir 8b/23 ~ peynir 181a/5.

(X)p zarf-fiil eki metnin genelinde b'li yazılmıştır. Aşağıda p'li yazımlar gösterilmiştir.

tapup 75a/12,

olupmı 134a/16,

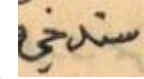

sögüp 159a/4.

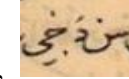
4. ki, kim, **dahı**, için, ile, degin, kadar, mı gibi edatların imlasında belirgin bir düzensizlik ve sistematik olmayan bir yazım şekli gözlemlenmektedir.

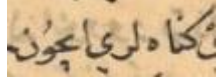
kimsekim 56b/23,

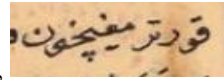
sendahı 65b/15,

sen dahı 4b/11,

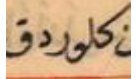
günâhları için 38b/12,

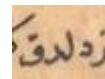
kırtarmağıçun 33a/3.

5. Metnimizde Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra Türkçe kelimelerin de farklı yazımlarıyla da karşılaşılmaktadır.

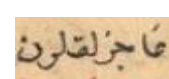
6. Metnimizde kalınlık-incelik uyumu genel olarak korunmuştur. Ancak yer yer bu uyumun bozulduğu örnekler de mevcuttur.

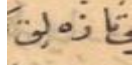
gülerduk 25b/29,

dileduk 15b/5,

'âcizlikların 130b/12,

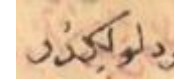

tâzelik 29b/12.

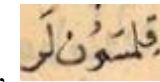
7. Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumu ise kalınlık-incelik uyumu kadar sağlam değildir.

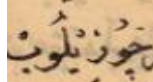
bellü 19a/14,

delülükdür 73b/19,

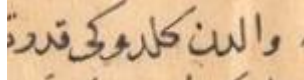

kılmasunlar 74a/4,

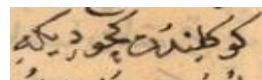

çözilüp 6b/22.

8. Dönemin Arapça ve Farsça kelimelerle zenginleşmiş Türkçesini, dini terimlerin ve edebi kavramların nasıl şekillendiğini ve Türkçeye nasıl uyum sağladığını göstermesi bakımından bu tefsir çok değerli bir kaynaktır. Metin içerisinde geçen deyimler, benzetmeler ve atasözleri, dönemin söz varlığını ve dilsel özelliklerini yansıtmakla birlikte, bu tarz yapıların kullanımı Türkçe anlatımların daha etkili ve anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır.

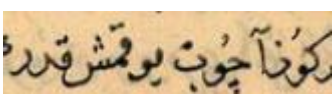

elinden geldiği kadar [1b/4],

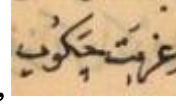

gönlinden geçürdigi

[22a/2],

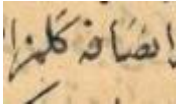

göz açub yummuş kadar [65a/4],

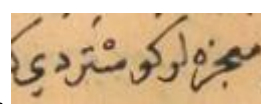

ğurbet çeküb

[24a/6],

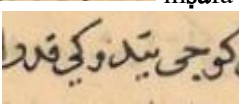

inşâfa gelmez [132a/24],

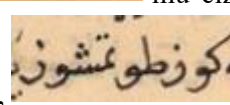

mu' cizeler gösterdi

[172b/17],

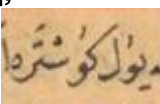

güci yitdüğü kadar [183a/9],

göz tütmüşüz

[150a/6],

yol göstere [165b/1].

9. Metnimiz, semantik açıdan da oldukça zengindir. Bir kelimenin birden fazla anlam taşıması özellikle dini metinlerde sıkça rastlanan bir semantik özelliktir. Kelimelerin anlam genişlemeleri, çok anlamlılıkları, mecaz ve terim anlamları gibi semantik özellikler, eserin teolojik ve kültürel bağlamını anlamada da önemli ipuçları sunmaktadır. Örneklerin tamamını bu çalışmada sunmak mümkün olamayacağından, okuyucuya bilgi sağlamak amacıyla birkaç örnek vermeyi uygun gördük.

ağır (I) Ağır, ağırlık "...anlaruñ üzerine ağır borc gele ödiyümeyeler..."[104b/29]

(II) Fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak) "...Şābit bin Kays'ıñ biraz kulağı ağır idi irakdan söz işidemezdi..."[94b/24]

(III) Yoğun "...ulu ağır bulutlardur ki şu yükün götürüp Haḳ Te'ālā..."[99b/5]

(IV) Dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı "...siz aña icābet idüp kalḳuñ ol söz size ağır gelmesün ki..."[126a/18]

(V) Değeri çok olan "...senüñ üzerüñe bir ḳur'an ki ḡāyet anuñ ağır ḳadri ve 'azameti var..."[161b/17]

(VI) Çetin, güç "...ve ol hisābı 'uḳūbeti ağır ve müşkil günü unıtdılar..."[168b/8]

baş (I) Kafa "...bu ḫalāyık ölmüşken baş toprakdan ḳaldurup ol rabblersi..."[6b/28]

baş (II) Bir topluluğu yöneten kimse "...inād idüp baş getürüp tekebbürlik ḳılduñ ḫaḳla bāḫıl arasında..."[34a/8]

bit- (I) Yetişmek "...şol dāne gibidür kim iki yapraḳ olup evvel yerden bitdi çıḳdı andan..." [90a/6]

bit- (II) Tükenmek "...var ki senüñ benüm ḳatumda ḫācetüñ bitecek degildür bes ol..." [13a/2]

ḳāmet (I) Farz olan namazdan önce okunan iç ezan "...kendüler daḫı ezān ile ḳāmet arasında namāz ḳılurlar..."[48b/14]

ḳāmet (II) Boy, endam "...zīrā ol şekl ḳāmet üzere ve görklü a'zālar üzere buları taşvīr idüp..."[102a/28]

ḳoş- (I) Arkadaş olarak vermek, terfik etmek "...Allāh'a şirk getürüp aña şerīk ḳoşar..." [28a/12]

ḳoş- (II) Koşmak "...bes Ebrehe bulardan geçdi Ebā Riḡāl'i aña ḳoşup gönderdiler yolda..." [194a/17]

Sonuç

Eserin genel imla özelliklerinde tutarlılık bulunmadığı ve ikililiklerin yer aldığı tespit edilmiştir. Metindeki deyim ve atasözleri, dönemin dil özelliklerini ortaya koyarken anlatımı daha etkili hale getirmiş, Arapça ve Farsça ile zenginleşen dönemin Türkçesini daha iyi yansıtmıştır. Metin çok anlamlılık, anlam genişlemesi ve mecaz gibi semantik özellikleriyle teolojik ve kültürel bağlamı anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Osmanlı Türkçesinin fonetik yapısını, kelime dağarcığındaki çeşitliliği, dini ve edebi dildeki kullanımını ve Türkçenin tarihi evrimini anlamamız açısından Ebū'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri, Türk dili açısından önemli bir kaynaktır. Tefsir, Arapça ve Farsça ile olan etkileşimi, Türkçeye kazandırdığı yeni kavramlar ve Türk dilinin edebî üslubunu ortaya koyan önemli bir metindir. Bu yönleriyle Türkçenin gelişim sürecini inceleyen dilbilimciler için değerli bir referans kaynağıdır.

Kaynakça

- Çetin, A. (2007). *Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe tercümesi üzerine*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 22, 53-101.
- Kulaç, Y. (2020). *Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait Ebû'l-Leys Es-Semerkindî Kur'an tefsiri (Zonguldak nüshası) giriş-inceleme-metin-dizin*. [Doktora Tezi]. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sezgin, F. (1997). *14. yüzyıla ait bir Yasin suresi tefsiri üzerinde sentaks çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Taş, İ. (2011). Eski Anadolu Türkçesi döneminde tercüme edilen Ebu'l-Leys es Semerkandî Tefsiri'nin asıl müellifi ve tercümeyle verilen isim. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 41, 107-160.
- Topaloğlu, A. (1976). *Muhammed bin Hamza XV. yüzyıl başlarında yapılmış Kur'an Tercümesi. C. I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1983). *Kur'ân-ı Kerîm'in ilk Türkçe tercümeleri ve Cevâhirü'l-Asdâf*. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, 58-66.